

ANNA LASZUK* – WARSZAWA

[Recenzja]: Marek G. Zieliński, *Archiwum Fary Chełmińskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2019, ss. 487, 1 nlb., 86 il.

Nosząca niejednoznaczny tytuł książka jest monografią autorstwa jednej osoby, na stronie redakcyjnej wymieniono jednak 9-osobowy Komitet Redakcyjny¹. Tym większe budzi oczekiwania. Publikacja składa się z dwóch podstawowych części. Pierwszą stanowią: *Wstęp, Z przeszłości parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Chełmnie, Dzieje zbiorów archiwalno-bibliotecznych fary chełmińskiej, Nazwa Archiwum, Zasób, Struktura inwentarza i Bibliografia*. W skład części drugiej, obejmującej $\frac{3}{4}$ publikacji, wchodzi: *Inwentarz Archiwum Fary Chełmińskiej, Inwentarz przedmiotowy i Indeks osobowy*. W uproszczeniu można powiedzieć, że struktura publikacji przypomina pomoc archiwalną – inwentarz zespołu archiwalnego z rozbudowanym wstępem². Nie jest to jednak typowy inwentarz, czyli pomoc archiwalna, która umożliwia badaczom sprawne poruszanie się po dokumentacji.

We wstępie autor przedstawia przedmiot pracy, jakim jest inwentarz idealny dokumentacji wytworzonej i zgromadzonej przez najstarszą w Chełmnie parafię. Krótko wyjaśnia znaczenie zachowanych archiwaliów mimo ich dużej niekompletności. Niepokojąco w tym kontekście brzmią ostatnie zdania wstępu:

Archiwum ustąpiło miejsca „pamięci cyfrowej”, a ta, wraz z kolejnymi zmianami proboszczów, ulega utracie. Niestety, nie obserwuje się stosownej i konsekwentnej polityki archiwalnej, również ze strony władz diecezjalnych [s. 11].

---

* Anna Laszuk – dr historii, starszy specjalista w Departamencie Archiwistyki, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych; e-mail: alaszuk@archiwa.gov.pl
<https://orcid.org/0000-0003-2230-2221>

¹ Jest to Komitet Redakcyjny Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, którego skład na lata 2016-2020 ustalony został pismem okólnym Nr 4/2016/2017 Rektora Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego z dnia 25 października 2016 r.; por. https://www.ukw.edu.pl/akty-prawne/dzial/pisma_okolne_rektora/str/5 (dostęp: 28.05.2020)..

² Klasyczne omówienie tej formy pomocy archiwalnej: K. Konarski, *Wstęp do inwentarza zespołu archiwalnego. Zasady opracowania*, „Archeion”, 21 (1952) s 192-202. Autor, postępując częściowo zgodnie z tymi zasadami, nie powołuje się jednak na pracę Kazimierza Konarskiego.

Nietrafny jest przy tych słowach przykład ilustracji – piękna XIX-wieczna litografia z widokiem kościoła, zamieszczona na następnej stronie. Kolejne myśli wstępu znajdują rozwinięcie w dalszych rozdziałach.

Trzeba docenić zawartość drugiego rozdziału, która jest wynikiem rozległej kwerendy biblioteczno-archiwalnej, zawiera wiele danych na temat historii parafii, a także niektóre hipotezy, jak np. tę, że istnienie w Chełmnie potężnej świątyni romańskiej z pierwszej połowy XI wieku mogło mieć związek z wolą powołania tutaj drugiego biskupstwa na ziemiach polskich. Warto przytoczyć kilka istotnych faktów z dziejów fary chełmińskiej i jej otoczenia, które potwierdzają wyjątkowość tej parafii: powstanie przed 1233 rokiem, przejście przez Zgromadzenie Księży Misjonarzy w 1678 roku, działanie seminarium i Akademii Chełmińskiej – od 1756 roku jako filii Akademii Krakowskiej, koronacja obrazu Matki Bożej Bolesnej w 1754 roku i rozwój jego kultu, powstanie w 1928 roku Archiwum Diecezji Chełmińskiej, likwidacja tej diecezji w 1992 roku i utworzenie Diecezji Toruńskiej. Od średniowiecza do 1946 roku była to jedyna parafia w Chełmnie, na początku XX wieku była trzecia pod względem wielkości w diecezji, pochodziło z niej ok. 50 kapłanów, wielu jej proboszczów pełniło jednocześnie funkcję dziekana, rektora seminarium lub Akademii Chełmińskiej. Przy parafii, przypuszczalnie od pierwszej połowy XIII wieku do II wojny światowej istniał szpital. Na jej terenie znajdowało się kilka kościołów klasztornych i szpitalnych. Dużo uwagi poświęca autor sylwetkom i działalności kolejnych proboszczów oraz pracom budowlanym i remontowym w świątyni. Wszystkie te czynniki miały wpływ na tworzoną w niej dokumentację. Marek G. Zieliński pisze mniej w tej części o parafianach, ich organizacjach i wydarzeniach z życia parafii, co wynika ze stanu (nie)zachowania bazy źródłowej, którą tylko w niewielkim stopniu mogą wypełnić czasopisma i publikacje niektórych źródeł sprzed ich zniszczenia. Ten rozdział stanowi odpowiednik „dziejów ustrojowych urzędu” – pierwszej części klasycznego wstępu do inwentarza archiwalnego.

Kolejny rozdział jest odpowiednikiem „dziejów zespołu”, choć dotyczy nie tylko archiwaliów. Do zbiorów parafialnych należała też średniowieczna biblioteka – jej inwentarz z 1436 roku, opisujący 47 pozycji, przechowywany jest w Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz [s. 80]. Archiwum wspomiane jest w dokumentach wizytacji z lat 60-70 XVII wieku. W latach 80. tegoż stulecia misjonarze po przejściu parafii sporządzili katalog zbiorów archiwalno-bibliotecznych. Ważny etap rozwoju archiwum rozpoczął synod diecezji chełmińskiej, obradujący w 1745 roku. Warto przywołać jego kategoryczne zalecenie:

Rozkazujemy, aby w każdym kościele parafialnym utworzono archiwum lub przynajmniej przeznaczono na ten cel odpowiednią szafę /.../ [s. 82].

Po tym w diecezji zorganizowano niejedno archiwum. Zachowany sumariusz archiwum Akademii Chełmińskiej poświadcza przechowywanie w nim także akt parafialnych [s. 83]. Marek G. Zieliński, podkreślając skomplikowany i zmienny los zbiorów, zaznacza też zasługi proboszczów w zakresie ich uporządkowania i zabezpieczenia. Pozytywne przykłady stanowili m.in. ks. Franciszek Weinreich

i ks. Franciszek Semrau, pracujący w pierwszej połowie XIX wieku. W późniejszym okresie, jak wynika z opisu, proboszczowie chełmińscy również z troską zajmowali się archiwum.

Z pewnością dlatego autor, opisując to archiwum, mógł odwoływać się do zachowanych środków ewidencyjnych (nazywanych tak w dzisiejszej terminologii). Przykłady stanowią wspomniany powyżej sumariusz czy repertorium archiwum fary z 1844 roku. Szkoda, że zaznaczając, iż to właśnie repertorium ukazuje sposób uporządkowania akt, autor nie opisał go, lecz wymienił wiele pojedynczych spisanych w nim dokumentów [s. 84-85]. Porównując kolejne repertoria i inwentarze, wskazał braki w nich niektórych dokumentów wymienianych wcześniej, co w przypadku większości innych parafii nie byłoby możliwe. Kolejne prace porządkowe przeprowadzono w archiwum na przełomie XIX i XX wieku, po 1917 roku zaś wykonywane były niemal na bieżąco. „Wzorową wręcz kancelarię prowadził natomiast ks. Bączkowski” [s. 88], będący proboszczem w latach 1927-1934. Doceniając zasób archiwum, w którym najstarszym wówczas dokumentem był przywilej odpustowy z 1319 roku dla kaplicy w Starogrodzie, przeprowadził w nim kolejne prace, na które składało się wyposażenie pomieszczeń, inwentaryzacja zasobu, oprawianie i formowanie na nowo niektórych jednostek, ponowne ich sygnowanie. W 1934 roku sporządzono katalog archiwum, a kilka lat później jego uzupełnienie. Nie wszystkie działania ocenia M.G. Zieliński pozytywnie, zamieszczając kilka krytycznych uwag [s. 88, 93].

Opisuje też dzieje archiwum w czasie II wojny światowej, wywiezienie ksiąg metrykalnych do Niemiec i ich rewindykację z Regensburga po 2001 roku. Ważne były losy archiwaliów po wojnie – działająca od 1971 roku diecezjalna sekcja archiwalna podjęła prace inwentaryzacyjne. Ich efektem w farze chełmińskiej był tzw. inwentarz ks. Jana Kujaczyńskiego. Akta parafialne zgrupowano w nim w 31 działach, odrębnie spisano akta dziekańskie. Była to kolejna już pomoc archiwalna, jednak nie ostatnia. Dalsze prace przeprowadził autor omawianej publikacji w latach 2002-2003. Zaznacza, że zachował układ nadany aktom w latach 30. XX wieku – także ze względu na wcześniejsze ich cytowanie w pracach naukowych. Dołączył kolejne jednostki, zaopatrując je w ekslibrisy i sfoliował, nie wykonując zalecanej obecnie paginacji. W efekcie tych prac powstał Inwentarz Archiwum Fary Chełmińskiej liczącego 22,5 m.b. Niestety, autor nie podaje liczby jednostek archiwalnych przechowywanych przez każdą z trzech instytucji, a nawet wszystkich zachowanych do dzisiaj, czyli objętych publikowanym inwentarzem. Prace zabezpieczające wykonała Anna Soborska-Zielińska. Tenże inwentarz był już podstawą dwóch skontrów, ale na tym nie kończą się losy archiwum. Jak pisze autor, olbrzymia część zasobu została w 2016 roku przekazana przez ks. Adama Ceynowę w depozyt do Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej (AADDT). A w tym archiwum, o czym M.G. Zieliński nie wspomina, podjęto kolejne prace inwentaryzacyjne.

Czymże więc jest tytułowe Archiwum Fary Chełmińskiej? W kolejnym krótkim rozdziale, pierwszym odpowiadającym „charakterystyce archiwalnej zespołu”, autor wyjaśnia, że tą nazwą, używaną już w XIX wieku, określa zespół akt przechowywanych na plebanii kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi

Panny w Chełmnie [s. 107]. Nie jest to jednak typowa nazwa zespołu archiwalnego, a raczej określenie archiwum historycznego. Za tą drugą rolę przyjętej nazwy przemawia sposób jej cytowania w przypisach – nie jest ona poprzedzana nazwą instytucji, w której przechowywany jest zespół. Opis bibliograficzny źródeł w przypisach nie jest jednak jednolity. Obejmuje na ogół nazwę instytucji, nazwę zespołu, sygnaturę, kartę/stronę i ewentualnie określenie dokumentu. Wyjątkiem jest Archiwum Fary Chełmińskiej (AFCh), po którego nazwie od razu podawana jest sygnatura, podobnie jak po nazwie AADDT, po której nie są nazywane nie tylko archiwalia AFCh, ale także inne.

Kolejne dwa rozdziały dotyczą zawartości tego archiwum. Autor stwierdza, że nie ma w nim już dokumentów sprzed 1466 roku³, zasób zachował się nierównomiernie. Podaje też, że opisanych jest w inwentarzu 1887 j.a., z czego brakuje np. opisu j.a. o sygn. 212 [s. 115]. W rzeczywistości jest chyba więcej jednostek, bo choć ostatnia opisana sygnatura to 1887, niektóre jednostki mają sygnatury z rozszerzeniem literowym, np. 4a i 7a. Autor wymienia ciekawsze obiekty – dokumenty, druki, czasopisma, pieczęcie – odsyłając do konkretnych sygnatur. Podkreśla, że dobrze zachowały się serie książek metrykalnych, dokumentacja gospodarcza i finansowa, lecz brakuje dokumentów dotyczących kultu, posługi sakramentalnej, a także ogłoszeń parafialnych i kronik.

Mimo iż autor umieścił w książce rozdział *Struktura inwentarza*, nie można stwierdzić, że posługiwanie się nim jest proste, a stwierdzenie, że jest to pomoc informacyjno-wyszukiwawcza, wydaje się nieco na wyrost. Inwentarz zawiera część sporządzoną w 1936 roku (sygn. 1-1093), opisy dodane w latach 1937-1950 (sygn. 1094-1143) oraz nowe opisy, dodane na początku XXI wieku (od sygn. 1144). Opisy zostały ułożone – według deklaracji autora – zgodnie z przyjętymi zasadami [s. 114-115]. Przy korzystaniu z inwentarza powstaje jednak kilka pytań, o czym poniżej.

Opis jednostki składa się z kilku elementów. Są to co najmniej: sygnatura, tytuł (oryginalny, podany kursywą – bez tłumaczenia lub nadany, zazwyczaj w języku polskim, wpisany czcionką prostą) i cezury (tym terminem określone są daty skrajne). Jeśli jednostka zachowała się, podany jest język zapisu, liczba kart i wymiary, oprawa. W wielu przypadkach została podana stara sygnatura i uwagi. W związku z tym, że ma to być inwentarz idealny, autor zaznaczył jednostki, które: nie zachowały się, są przechowywane w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie oraz pozostały w archiwum parafialnym w Chełmnie. Większość przechowywana jest w AADDT i te pozostały bez wyróżnień.

Imponująca jest *Bibliografia*, zamieszczona bezpośrednio przed inwentarzem. Obejmuje ona archiwalia z pięciu archiwów kościelnych – diecezjalnych w Pelplinie i Toruniu, dominikanów i misjonarzy w Krakowie oraz biskupiego w Regensburgu, sześciu archiwów państwowych – w Bydgoszczy, Gdańsku, Malborku, Toruniu, AGAD i Uniwersytetu Jagiellońskiego, dwóch bibliotek i Muzeum Ziemi Chełmińskiej. W tym zestawieniu AFCh również podane jest na równi z in-

³ Niektóre jednostki mają jednak podane wcześniejsze daty skrajne, np. 1387-1723 - sygn. 139.

nymi instytucjami, nie jako zespół archiwalny przechowywany przez kilka z nich. W bibliografii wymieniono także źródła publikowane (od XVII wieku) i literaturę z XIX-XXI wieku.

Inwentarz został zamieszczony na stronach 131-467. Opisy jednostek zostały ułożone w kolejności sygnatur nadawanych przez kolejne osoby, bez podziału na zespoły, wchodzące w skład tego archiwum, na podzespoły czy nawet serie. Jednostki zaginione wyróżnia nie tylko oznaczenie – jedną gwiazdką. Autor wyjaśniał też ich losy i podawał, kiedy ostatnio było potwierdzone ich istnienie. Jedynie nieliczne zostały wybrakowane. W przypadku j.a. o sygn. 7a, oznaczonej jako brakująca, autor napisał jednak, że jest ona przechowywana w AADDT. Opisy jednostek znajdujących się w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie zostały oznaczone dwiema gwiazdkami. Dodatkowo informacja o miejscu ich przechowywania podawana jest dwukrotnie w ramach uwag⁴, co można uznać za zbędne i nadmiarowe. Opisy jednostek, które zostały w parafii, oznaczono trzema gwiazdkami. Większość z nich to dokumenty najnowsze, w dużej mierze opisane w części inwentarza sporządzonej w XXI wieku, głównie: powojenne księgi metrykalne, wypominki, katalogi biblioteki parafialnej i książki czytelników.

Trudno dopatrzeć się w inwentarzu tematycznego bądź chronologicznego grupowania opisów, nie tylko w jego starej części, pochodzącej z lat 30. XX wieku. Nie sposób wymienić wszystkich zaburzeń kolejności, podam więc tylko kilka przykładów. Pierwszym jest opis rękopisu z 1825 roku, drugim – rękopisu z 1725 roku. Po księgach metrykalnych z XVI-XX wieku pod sygnaturami 24-31 zostały opisane pisma urzędowe z lat: 1865, 1863, 1857, 1846, 1849, 1850, 1851 i 1844. Taka kolejność dziwi tym bardziej, że stare sygnatury nadane były w porządku chronologicznym. Jednostki o sygn. 635-674 zostały ułożone w odwrotnej kolejności chronologicznej – od 1895 do 1851 roku. Opisy jednostek sygn. 45 i 48 są identyczne (Kalendarz kościelny dla parafii chełmińskiej, 1929, R. 2. Tczew [1928]). Obu nie było w czasie skonstrum po II wojnie światowej, obecnie sygn. 45 to obiekt zaginiony, pod sygn. 48 znajduje się egzemplarz zastępczy z innych zbiorów [s. 141]. Pod sygn. 83 opisane są trzy odrębne dokumenty, o innej tematyce i dacie, opracowane jednak wspólnie (spis urodzeń i zgonów menonitów z lat 1796-1824, utrzymanie cmentarzy z 1811 roku i spis oblig z lat 1807-1831)⁵.

W części inwentarza sporządzonej w XXI wieku kolejność opisów również wskazuje przemieszanie dokumentacji własnej parafii z dokumentacją towarzystw, dokumentacji technicznej budynków kościelnych i cmentarzy, można jednak zaobserwować sporo grup dokumentacji pokrewnej tematycznie, nie wydzielonej jednakże w serie czy klasy. Sygnaturę 1633 otrzymał katalog archiwum z lat 1934/1935, kolejne są katalog z 1936 roku i inwentarz z ok. 1970 roku. Ostatnią sygnaturę – 1887 – nadał autor inwentarzowi swojego autorstwa, datowanemu na

⁴ Np. „Znajduje się w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie, przejęty prawdopodobnie ok. 1960 r. (Archiwum Diecezjalne w Pelplinie, Akta Seminarium Duchownego Chełmińskiego, sygn. 11).” – sygn. 136, s. 157.

⁵ O stopniu niedopracowania świadczy także to, że w inwentarzu rzeczowym poczyniono odesłanie do tej jednostki archiwalnej jedynie w dziale rejestry urodzeń, brak jest jej w pozostałych działach.

2004 rok. Między tymi podstawowymi pomocami archiwalnymi zostały umieszczone materiały drukowane z XVII-XX wieku (w kolejności trudnej do określenia), opracowania naukowe na prawach maszynopisu (sygn. 1636-1659), akta dekanatu chełmińskiego (sygn. 1660-1758), mszały, lekcjonarze i inne publikacje (sygn. 1759-1886).

Nieliczne jednostki mają obszerne opisy zawartości, nie wiadomo, dlaczego akurat te. Czasem szczegóły zostały umieszczone bezpośrednio pod tytułem, np. wykaz parafii wizytowanych przez bp. Filipa Kretkowskiego w latach 1724-1725 (sygn. 143) czy nazwiska małżonków z lat 1811-1812 (sygn. 330). W liczniejszych przypadkach informacje o zawartości zostały umieszczone w ramach uwag – wpisy w księdze Bractwa Strzeleckiego z lat 1695-1840 (sygn. 231), wykaz dekretów dla wikariuszy z lat 1834-1849 (sygn. 382), nazwiska wikariuszy z lat 1885-1947 (sygn. 1167), wykaz druków z lat 1809-1872 (sygn. 900), wykaz kalendarzy na lata 1927-1935 (sygn. 1142 o tytule „Kalendarz kościelny”), wykaz dokumentów od 1386 roku, których odpisy zawarte są w „Zielonej Księdze” stanowiącej jednostkę o sygn. 1147. Należy wyrazić żal, że autor nie przewidział w formularzu opisu jednostki elementu „zawartość/treść”, co wydawałoby się zasadne w odniesieniu zwłaszcza do cennych materiałów archiwalnych.

Brzmienie tytułów nadanych przypomina analogiczne tytuły oryginalne. Często rozpoczynane są słowem „Akta...” i wskazują na zawartość. Jedynie kilka tytułów brzmi mało precyzyjnie, np. „Varia scripta” (sygn. 374, 536), „Acta varia” (sygn. 803), „Miscellanea” (sygn. 958, 1214) – w tych przypadkach w uwagach uszczegółowiono zawartość jednostek. Nieliczne tytuły nadane mają bardzo lakoniczne brzmienie i nie określają precyzyjnie zawartości, np. „Lista wyborcza” (sygn. 915) czy „Lista wyborców” (sygn. 919).

W inwentarzu zostały opisane nie tylko archiwalia, ale i sporo druków. Znajdują się w nim także opisy innych artefaktów. Warto wymienić mniej lub bardziej typowe obiekty. Do zasobu AFCh zostały zaliczone np. klisze drukarskie, częściowo zachowane (sygn. 1003-1027). Zinwentaryzowane materiały sfragistyczne to tłoki pieczętne, w większości mające status zaginionych (sygn. 1070-1073, 1080) i stemple (sygn. np. 1074-1079). Do zbiorów archiwum zostały włączone też dzieła sztuki, np. obrazy – Hermana von Salza z 1823 roku⁶ (sygn. 1081, obecnie w AADDT) oraz św. Rocha i św. Sebastiana z 1708 roku (sygn. 1082, pozostaje w parafii).

Inwentarz uzupełniają dwie pomoce archiwalne wyższego rzędu, pomagające w korzystaniu ze zbioru dokumentacji, a raczej z inwentarza. Pierwszym jest skorowidz, nazwany przez autora „inwentarzem przedmiotowym”. Szkoda, że nie wyjaśnił on, z czego wynika konstrukcja skorowidza – czy jest oparta na dawnych podziałach zbiorów, o których istnieniu wspomina, czy jest jego pomysłem autorskim. Inwentarz przedmiotowy zawiera różnego rodzaju i różnej formy hasła rzeczowe pogrupowane w dziewięć tematów: Sprawy duszpasterskie; Ewidencja posługi sakramentalnej i wiernych; Szkolnictwo; Sądownictwo; Administracja

⁶ Tytuł jednostki archiwalnej „Obraz: Herman von Salza”, s. 337, podpis zaś pod jego reprodukcją: „Portret wielkiego mistrza krzyżackiego Hermana von Salza nadającego prawo lokacyjne Chełmnu w 1233 r.”, s. 338.

kościelna; Sprawy finansowe; Majątek kościelny ruchomy; Archiwum, biblioteka, muzeum; Nieruchomości kościelne, z podziałem na: Kościoły, Domy kościelne, Grunty kościelne, Cmentarz, Szpital Ducha Świętego, Dekanalia (dotyczące zresztą nie tylko nieruchomości) i Elokacje gruntów miejskich. W większości działów i poddziałów znajduje się kilka lub kilkanaście haseł z odsyłaczami do sygnatur. Skorowidze rzeczowe są jednym z najtrudniejszych do skonstruowania narzędzi informacyjno-wyszukiwawczych; często zależą od subiektywnego spojrzenia autora, tak jest i w tym przypadku. Hasła mają różną szczegółowość (od ogólnego „Dekanalia”, przez „Sprawy sądowe” w ramach nieruchomości „Szpital Ducha Świętego”, po „Kalendarz kościelny dla parafii chełmińskiej” w ramach „Archiwum, biblioteka, muzeum”), mogą być przydatne, ale w zakresie dość ogólnym.

Drugą pomocą jest indeks osobowy, którego hasła odsyłają do numerów stron publikacji. Objęte nim zostały wszystkie części, nie tylko inwentarz. Indeks został starannie przygotowany, hasła składają się z nazwiska i imienia, najczęściej zawierają też dopełnienie – stan, zawód lub stanowisko osoby, a jeśli nie było to możliwe, podane są tylko nazwiska. Zdarzają się w nim drobne pomyłki i pominięcia, np. hasła „Góralski”, „Gulski Andrzej”, „Kugler Wilhelm” odsyłają do s. 314, a faktycznie są na s. 312, „Wiśniewski Sławomir, organista” odsyła do s. 433, a jest na s. 432. O Maksymilian Maria Kolbe, występujący w tytule publikacji sygn. 1641, nie został ujęty w indeksie, a św. Jan Kanty, występujący w tytule pracy na prawach maszynopisu sygn. 1637, ujęty jest pod hasłem „Jan z Kent”.

Warto wspomnieć także o stronie wizualnej publikacji, stanowiącej jej istotny walor. Zastosowano w niej żywą paginę, elementy graficzne na początku kolejnych części, a także wyróżniki tekstu. Boldem wpisano nazwiska proboszczów parafii oraz tytuły jednostek archiwalnych opisanych w inwentarzu, co przyciąga uwagę do istotnych elementów. Rzadziej stosowana kursywa wyróżnia niektóre pojęcia, jednak nie tylko obcojęzyczne, jak to często jest stosowane. Można wywnioskować, że są to swego rodzaju nazwy umowne, szerzej znane, jak np. „babki szpitalne” [s. 78], a także właściwe dla opisywanego miejsca, np. „stara zakrystia” [s. 81] i „górna zakrystia” [s. 82], w których były przechowywane zbiory parafialne.

Pogrubioną czcionką wyróżniono też odesłania w tekście do kolejnych ilustracji. Wszystkie nazwane są fotografiami (Fot. 1, Fot. 2, ..., Fot. 86). Wiele ilustracji stanowią jednak reprodukcje dokumentów lub dzieł sztuki, inne przedstawiają portrety niektórych proboszczów, elementy architektoniczne kościoła (np. romańską chrzcielnicę z pierwszej połowy XIII wieku), wnętrze archiwum parafialnego z 2004 roku oraz archiwalia i druki ze zbiorów (np. plany, ryciny, pieczęcie i ozdobne oprawy mszałów wydanych w Ratyźbonie). Należy wyrazić żal, że nie zamieszczono wykazu ilustracji, na stronie redakcyjnej zaś wymieniono autorów tylko niektórych fotografii. Każda z ilustracji jest podpisana, także z podaniem sygnatury, jeśli przedstawia reprodukcję archiwalium. Jak wspomniano powyżej, oryginalne tytuły obcojęzyczne jednostek archiwalnych nie zostały w inwentarzu przetłumaczone, podpisy ilustracji są zaś w języku polskim. Bywa to powodem

rozbieżności, np. jednostka o sygn. 3 ma tytuł „Liber mortuorum”, jej fotografię zaś podpisano: „Księga pogrzebów parafii chełmińskiej z lat 1686-1725” [s. 131].

Na zakończenie chciałabym zwrócić uwagę na ilustracje 29 i 30, na których pokazane są elementy zarządzania zbiorami AFCh. Pierwsza z nich zatytułowana „Ekslibris używany w pierwszym etapie porządkowania Archiwum Fary Chełmińskiej przez księdza B. Bączkowskiego”, a jej podstawową treść stanowi napis: „Ex Libris Archivi Ecclesiae Culmensis Nr.”. Druga jest bardzo podobna – to „Ekslibris używany w drugim etapie prac porządkowych w Archiwum Fary Chełmińskiej przez księdza F. Zyndę”, z identycznym napisem podstawowym, o nieco tylko innym opracowaniu graficznym. Ekslibrisy stosował już w XIX wieku ks. F. Semrau⁷, a jedyny zachowany przykład, jak pisze autor, znajduje się w księdze o sygn. 19. Niestety, nie zamieścił reprodukcji tego ekslibrisu. Oznaczenia takie użył też ponownie M.G. Zieliński w XXI wieku, o czym pisze: „Wszystkie nowo włączone jednostki zostały zaopatrzone w ekslibrisy, wzorem odpowiadające tym z 1936 r.” [s. 103]. Jest to informacja zadziwiająca, o ile bowiem ekslibrisy, znaki własnościowe stosowane do księgozbiorów, niejednokrotnie były używane w przeszłości do oznaczania części zbiorów Fary Chełmińskiej, o tyle obecnie nie powinno się to zdarzyć w odniesieniu do archiwaliów. Przedłużone zostało nieprofesjonalne postępowanie z tymi złożonymi i różnorodnymi zbiorami, które mogły być potraktowane z większą dbałością o zachowanie zasad archiwistyki. Nie tylko w tej parafii obiekty biblioteczne, archiwalne i muzealne były częścią skarbca pamięci, jednak naukowe opracowanie tego dziedzictwa powinno uwzględniać ich specyfikę. Abstrahując jednak od ścisłych definicji i terminologii, można polecić rozważną lekturę omawianej publikacji *Archiwum Fary Chełmińskiej* i korzystanie z bogatego zbioru dokumentacji, jaki został w nim zgromadzony, a obecnie jest przechowywany przez co najmniej trzy instytucje. Z nadzieją należy też oczekiwać na efekty kolejnych prac, prowadzonych w AADDT⁸.

BIBLIOGRAFIA

Jankowska Jagoda (rec.), M.G. Zieliński, *Archiwum Fary Chełmińskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2019, ss. 487, 1 nlb., il. 86, „Archiwista Polski”, (2019) nr 3-4, s. 116-121.

Konarski Kazimierz, *Wstęp do inwentarza zespołu archiwalnego. Zasady opracowania*, „Archeion”, 21 (1952) s. 192-202.

⁷ W tekście autor pisze, że Franciszek Semrau został proboszczem w 1832 roku, podpis zaś jego portretu podaje daty 1834-1841 – s. 56-57. W opisie j.a. o sygn. tenże proboszcz nazwany jest F.P. Semrau – s. 137. Istnieje więc kłopot z ustaleniem podstawowych informacji o tym zasłużonym proboszczu.

⁸ Inwentarz roboczy zespołu nr 11, któremu nadano nazwę Parafia pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Chełmnie, został udostępniony na stronie <http://www.archiwum.diecezja.torun.pl/art/files/48>, (dostęp: 25.05.2020). Autorka nowej wersji inwentarza odniosła się też do omawianej publikacji: J. Jankowska (rec.), M.G. Zieliński, *Archiwum Fary Chełmińskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2019, ss. 487, 1 nlb., il. 86, „Archiwista Polski”, (2019) nr 3-4, s. 116-121.